

DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2020.01.005>

УДК: 330.1

JEL: B40

**Анатолій Мазаракі,
Василь Лагутін**

ПЕРСПЕКТИВИ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ XXI СТОЛІТТЯ

Розглянуто стан і перспективи еволюції методології економічної теорії. Розкрито зміст і суспільне значення наукового дослідження в економічній теорії як процесу об'єктивного пізнання соціально-економічної дійсності, досягнення істини. Методологічні зміни аналізуються у контексті трансформації об'єкта і предмета науки, системи категорій, парадигми досліджень. Обґрунтовується висновок про об'єктивну потребу формування оновленої методології економічної теорії як відповідь на гострі виклики розвитку економіки і суспільства в XXI ст. Суспільна затребуваність економічної теорії та її методології зростає тоді, коли спостерігаються кардинальні соціально-економічні трансформації і масштабні зміни в економічних відносинах. Надано теоретичні докази, що для системного пізнання сьогодення і майбутнього економіки необхідне застосування наукової методології, яка дає змогу синергетично досліджувати економічні системи. Найперспективнішою стає синергетична методологічна парадигма. Доведено, що перспективи методологічних змін у сучасній економічній теорії пов'язані із розширенням можливостей категоріального аналізу предмета науки. Із цих позицій окреслено трансцендентний зміст таких основоположних економічних категорій, як вартість і капітал. Вартість є об'єктивним підґрунтям, на основі якого виникає і формується категоріальний ряд економічної теорії. Виділено і охарактеризовано необхідність розширення ролі метафізичних рефлексій і міждисциплінарних методологічних підходів. Показано, що міждисциплінарне дослідження дозволяє максимально наблизити економічну теорію до вирішення суспільно значущих завдань. Запропоновано авторське бачення методологічної проблеми демаркації в сучасній економічній теорії. На перший план виходить методологічна тріада "об'єктивна дійсність – неупереджений аналіз – достовірні результати".

Ключові слова: методологія, парадигма, рефлексія, метафізика, трансцендентність, категорії, вартість, капітал, демаркація.

Мазаракі Анатолій Антонович (rector@knute.edu.ua), д-р екон. наук, проф., ректор, Київський національний торговельно-економічний університет. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5283-8444>

Лагутін Василь Дмитрович (v.lagutin@knute.edu.ua), д-р екон. наук, проф.; завідувач кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6626-4381>

Стаття представляє результати досліджень авторів, які проведені в рамках виконання науково-дослідної роботи "Парадигмальні та концептуальні зрушення в економічній теорії XXI століття" (№ держ. реєстрації 0118U000126).

© А. Мазаракі, В. Лагутін, 2020

ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2020. № 1: 5–18

PROSPECTS OF METHODOLOGICAL CHANGE IN THE ECONOMIC THEORY OF THE XXI CENTURY

Anatolii Mazaraki, Vasyl Lahutin

Anatolii Mazaraki (rector@knute.edu.ua), Doctor of Economics. Rector, Kyiv National University of Trade and Economics. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5283-8444>

Vasyl Lahutin (v.lahutin@knute.edu.ua), Doctor of Economics. Sciences, Professor, Head of the Department of Economic Theory and Competition Policy, Kyiv National University of Trade and Economics. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6626-4381>

The state and prospects of evolution of methodology of economic theory are considered. The content and social significance of scientific research in economic theory as a process of objective cognition of socio-economic reality, the achievement of truth, are revealed. Methodological changes are analyzed in the context of the transformation of the object and subject of science, the system of categories, the paradigm of researches. The conclusion about the objective need to formulate an updated methodology of economic theory in response to the acute challenges of development of economy and society in the 21st century is substantiated. The societal demand for economic theory and its methodology increases when there are dramatic socio-economic transformations and large-scale changes in economic relations. Theoretical evidences are provided that for systematic cognition of present and future of economy the application of a scientific methodology that enables the synergistic study of economic systems are required. The synergistic methodological paradigm becomes the most promising. Prospects of methodological changes in modern economic theory are proved to be connected with the expansion of the possibilities of categorical analysis of the subject of science. These points outline the transcendental content of such fundamental economic categories as value and capital. Value is the objective basis on which the categorical series of economic theory emerges and are formed. The necessity to expand the role of metaphysical reflections and interdisciplinary methodological approaches has been highlighted and characterized. It is shown that interdisciplinary research allows to bring economic theory closer to solving socially important problems. The author's vision of the methodological problem of demarcation in modern economic theory is proposed. The methodological triad of "objective reality - unbiased analysis - reliable results" comes to the fore.

Keywords: methodology, paradigm, reflection, metaphysics, transcendence, categories, value, capital, demarcation.

Вищою найрозвинутішою формою організації наукового знання є теорія, яка дає цілісне уявлення про об'єкт і предмет науки. Економічна теорія у своєму русі достовірного обґрунтування результатів і висновків дослідження власного предмета в методологічному плані реалізує себе як через логіку розвитку категорій, так і на основі наукового "занурення" у глибину системи економічних відносин. Тим самим досягається аналітичний рух теоретичної думки від первинних абстракцій до цілісних засад розуміння сутності економічних систем.

Суспільна затребуваність економічної теорії та методології зростає тоді, коли суспільство не може пояснити, що відбувається в економіці на основі принципу простого здорового глузду, коли спостерігаються масштабні зміни в економічних відносинах. В періоди кардинальних соціально-економічних трансформацій на перший план закономірно висувається проблема методології. У такій ситуації надзвичайно важливим стає пошук відповідей на питання: яку роль відіграє економічна теорія в сучасному суспільстві? яка економічна теорія потрібна в майбутньому? що відбувається сьогодні з нашою наукою? як бу-

дуть змінюватися методологічні засади наукових досліджень? Означена проблематика і є темою цієї публікації.

Різні аспекти удосконалення методології економічної теорії досліджуються у цілому ряді праць зарубіжних учених: Е. Бейнхокера (2013), Д. Макклоскі (2012), Т. Пікетті (2016), К. Поланьї (2010), Д. Родрика (2016), Д. Росса (2014), М. Хаусман (2006) та ін. Перспективним методологічним питанням присвячені дослідження таких вітчизняних економістів, як А. Гальчинський (2009), А. Гриценко (2008), П. Єщенко (2011), Ю. Зайцев (2018), М. Зверяков (2018), О. Москаленко (2018), В. Сіденко (2016), В. Тарасевич (2018), А. Філіпенко (2018) та ін.

Метою статті є узагальнення нових методологічних підходів в економічній теорії XXI століття, обґрунтування можливих перспективних варіантів теоретико-методологічних змін, виявлення трендів, що обумовлюють необхідність оновлення епістеміологічних засад наукових досліджень. Розглянемо ці питання предметніше.

Методологія систематизує методи, способи і прийоми пізнання об'єктивної дійсності, сприяє забезпеченню достовірності отриманих знань про об'єкт дослідження, їх відповідність предмету науки, а також є засобом обґрунтування результатів і висновків проведеного дослідження. Надто спрощено, на нашу думку, розглядати методологію лише як сукупність методів і способів (ще вужче – інструментів) дослідження. Лише наукова методологія дає змогу дослідникам пізнати сутність економічних процесів і явищ.

Методологія фактично є формою соціально-рефлексійної свідомості. Проблема методології виникає у процесі взаємодії вченого з об'єктом. Тобто центральною є роль суб'єкта, який пізнає об'єкт через предмет дослідження, використовуючи для цього певні методи. Через методологію науки реалізуються способи обґрунтування наукових тверджень. Використання наукової методології дозволяє відійти від інтуїції в дослідженні, посилити доказовість, застосовувати більш чітку аргументацію і логіку в наукових рефлексіях.

За допомогою методології науковці беруться вирішувати або проблеми, які на сьогодні наукою ще не вирішені, або проблеми, які вимагають переосмислення і переходу від одних наукових завдань до інших. Поза методологією на перше місце виходить суб'єктивізм дослідника, що створює труднощі отримання реально нових наукових результатів досліджень. Низький рівень методології перетворює економічну теорію з активного пізнавального засобу, який постійно вдосконалюється, в механічний конгломерат "незаперечних" істин (за відомою метафорою Р. Коуза знань на "класній дошці"), ранг яких не піднімається вище пропедевтики.

Методологічні засади економічної теорії оновлюються у відповідь на радикальні науково-технологічні й соціально-економічні зрушення у суспільстві. Суспільний розвиток у XXI столітті пов'язаний із появою нових гострих науково-технологічних викликів. Вже сьогодні, а тим більш у майбутньому, процес суспільного виробництва у провідних країнах світу неможливо буде уявити без високотехнологічного виробництва

та біотехнологій, нанотехнологій і матеріалознавства, нових технологій в логістиці (автомобільна, авіаційна, аерокосмічна промисловості), електроніки, інформаційних, цифрових технологій і комп'ютерного проектування, технологій blockchain, телекомунікацій, автоматизації, роботизації і використання штучного інтелекту, 3D-друку, альтернативної енергетики та ін. Різнобічний зміст переходу до майбутніх технологій розкрив К. Шваб у книзі "Четверта промислова революція" (2016), яка була підготовлена за підсумками дискусій в рамках Давоського форуму ВЕФ. Очевидно, що перспективи економічного розвитку у XXI столітті не можна розглядати поза розвитком технологій.

Нові суспільні виклики обумовлені й розвитком самої людини. Управління генокодом, формування біоінструментальної і біокомпонентної бази для істотного покращення медичного обслуговування і збільшення тривалості життя людини, чіпування і роботизація – необхідні передумови вдосконалення життя людини у XXI століття. У майбутньому людина завдяки штучному інтелекту отримуватиме дедалі більше можливостей для подолання своїх природних обмежень і тим самим здатна кардинально змінити свою роль в економіці. Однак зі свого боку цифровий "тоталітаризм" (як, наприклад, різні рейтинги благонадійності громадян в окремих країнах світу) стає дедалі більш реальним. У цих умовах у людини фактично лишається все менше прав на анонімність, адже її дії обліковуються й контролюються.

Виклики XXI століття безпосередньо пов'язані із суперечливими соціально-економічними змінами. Є достатньо підстав вважати, що сучасна економіка на основі інформаційно-мережевих структур перетворюється в арену фундаментальних трансформаційних процесів, які, по суті, ведуть до зміни її змісту, спонтанно породжуючи майбутні суспільні форми, які виходять за межі звичних уявлень про соціально-економічну дійсність. Кардинальні трансформації ґрунтуються на загостренні дилем сучасного етапу соціально-економічного розвитку суспільства. Головне значення при цьому мають проблеми економічного базису, вплив яких поширюється на всі інші сфери суспільних відносин – політику, культуру, ідеологію тощо.

Поява нових методологічних новацій у відповідь на гострі виклики суспільного розвитку – нормальне явище в розвитку будь-якої науки. Нові об'єктивні соціально-економічні проблеми і виклики настійно вимагають теоретико-методологічних відповідей. За новими реальностями проявляється імплікативний економічний порядок за Д. Бомом (1980), що містить різні можливості. Фактично це означає, що економічній теорії доведеться працювати з новими методологічними перспективами, які будуть відображати як імплікативний, так й експлікативні прояви. При цьому економічний порядок (світ) буде структурувати світ духовних і ціннісних архетипів.

Історично першою формою дійсно наукового теоретичного знання про економіку, як відомо, була економічна теорія мануфактурного виробництва із технологіями поділу праці. Наступною формою політико-економічних знань стала економічна теорія фабричного ви-

робництва із технологіями парових машин і конфліктним протистоянням капіталістів і найманих робітників. У XX столітті на перше місце вийшла економічна теорія корпорацій і фінансового капіталу із виробничими технологіями двигунів внутрішнього згоряння, нафтою, ракетною технікою і телебаченням. Нині постає питання: якою ж має бути економічна теорія періоду продукування вартості і капіталу із інформаційно-мережевими і біотехнологіями на основі використання штучного інтелекту?

У пошуку відповіді на це питання звернемося до історії розвитку економічної методології. Ефективною методологією економічної теорії у XIX столітті стала діалектика, базисом якої була класична німецька філософія. Проте вже у кінці XIX століття почала переважати методологія неокласичного маржиналістського аналізу. З цього часу неокласична ортодоксальна парадигма утворила світовий мейнстрим економічної теорії, що на рівні викладання економічної науки знайшло своє відображення в методиках підручника "Економікс". По суті, і сьогодні вона є єдиною канонічною методологією.

Неокласична парадигма успішно синтезує ("вбирає" в себе) найкращі досягнення економічної теорії останніх десятиліть. Типовим прикладом тут можна вважати неокласичний синтез 1960–1970-х років. Однак можна говорити й про більш новітні форми парадигмального синтезу. Так, наприклад, теорія поведінкової економіки довгий час позиціонувала себе як протилежність неокласичній парадигмі. Проте сьогодні вважається, що найближчим часом відбудеться їх синтез на основі сприйняття неокласикою цілого ряду принципів ідей поведінкової економіки (Angner, 2019).

Щодо вітчизняної економічної теорії, то з опануванням методології "економікс" вона засвоїла нові методи дослідження, які активно розвивалися й розвиваються на Заході. Хоча загалом для українських економістів характерним є мати досить поверхові знання про зміст сучасного ортодоксального мейнстріму, однак негативним явищем стала фактична втрата засад методологічної культури, що пов'язана із системним мисленням. Для системного пізнання сьогодення і майбутнього економіки, на нашу думку, необхідне застосування методології, яка дає змогу синергетично вивчати економічні системи. Синергетична методологічна парадигма досліджує економіку як нелінійну відкриту систему, описуючи її динаміку як підвищення ступеня впорядкованості цієї системи.

Зазначимо, що зміна теоретико-методологічного розуміння об'єкта і предмета дослідження не є чимось незвичним. Так, досить спрощене розуміння матерії у ньютонівській фізиці нині вже не відповідає вимогам квантової фізики, яка припускає наявність "плинної" матерії. Так і в економічній теорії, наприклад, матеріалістична діалектика як методологія вже не вписується в сучасне розуміння теоретико-методологічних проблем економіки XXI століття.

Саме синергетична методологія з її ефективними методами дослідження емерджентних систем є, на нашу думку, найперспективнішою.

шою на початку ХХІ століття для економічної теорії. Синергетична методологія, що є більш високою формою наукового пізнання порівняно, наприклад, із діалектикою і системним підходом, не відкидає їх методи і прийоми як застарілі. Синергетика включає діалектику і системну методологію у свій зміст у переробленому ("знятому") вигляді як необхідний момент теоретичного освоєння предмета, даючи їй у ХХІ столітті сучасну наукову інтерпретацію. Проте нова синергетична методологія опановується українськими економістами дуже складно і повільно.

Роль синергетичної методології зростає тому, що самі синергетичні принципи (емерджентність, дисипативність, гетерогенність тощо) стають основою розвитку сучасних економічних систем. Розвиток в синергетиці означає наявність іманентного потенціалу самоорганізації системи. Щодо макроекономіки і мікроекономіки, то синергетика пропонує теорію нерівноваги з позицій самоорганізації складних систем.

Питання перспектив методологічних змін в економічній теорії ХХІ століття особливо актуальним для українського співтовариства економістів-теоретиків бачиться у зв'язку із необхідністю оновлення парадигми нашої науки.

Як відомо, наявність парадигми¹ є необхідною формою існування і розвитку науки. Прагнення до досягнення істини на основі об'єктивного дослідження і відкритого неупередженого дискурсу можливе лише через дотримання дослідниками певних парадигмальних принципів і підходів. Сформована парадигма закономірно спрямовує логіку методологічного мислення вчених, які пізнають предмет науки. На основі парадигми пов'язуються між собою різні вияви економічної теорії, узагальнюються результати дослідження, визначаються впливи різних наукових шкіл у межах спільної інтелектуальної традиції.

Враховуючи багатогранність поняття "парадигма", слід, на нашу думку, виокремлювати ряд її типів на основі критеріального застосування трьох фундаментальних категоріальних планів: онтологічного, гносеологічного і аксіологічного. Визначимо тут, що А. Філіпенко розглядає п'ять вимірів (зрізів) філософії науки: онтологічний, епістемологічний, аксіологічний, логічний і методологічний (2018. С. 30).

Онтологічна парадигма, або парадигма буття, відображає центральні пріоритетні вектори розвитку економіки як об'єкта дослідження. Гносеологічна парадигма, або парадигма власне науки (епістемологічна парадигма), вказує на концептуальну єдність досліджень для переважної більшості представників науки. Аксіологічна парадигма, або парадигма цінностей, відображає загальновизнану ціннісну систему, якої дотримується наука. Найгірший варіант щодо аксіологічної парадигми,

¹ На наш погляд, в українській економічній літературі поняття "парадигма" вживається надто нерозбірливо, без належної рефлексії. Тим самим воно отримує досить розпливчате тлумачення. Очевидно, що з використанням такого складного поняття, як "парадигма", слід бути методологічно максимально коректним.

коли економічна теорія перетворюється на "чисту" ідеологію, виконуючи роль засобу обслуговування інтересів політичної владної еліти.

Різні типи парадигм пов'язані між собою. Епістемологічна парадигма вибудовує систему логічних зв'язків і категорій, а також обґрунтовує засоби зіставлень їх з економічною реальністю (тобто безпосередньо узгоджується із онтологічною парадигмою). Парадигма науки базується на ціннісній аксіоматиці, з якою можна погоджуватися або не погоджуватися, говорити про її обмеженість, але все ж загалом дотримуватися її підходів у дослідницьких програмах.

Окремо слід сказати про методологічну роль рефлексії, або рефлексивності, властивої економічній теорії. Рефлексія як прагнення до критичного перегляду наявних парадигмальних та методологічних конструкцій науки є однією із форм вираження її евристичного потенціалу. "Змістовне ядро" економічної теорії є основою актів наукової рефлексії.

Методологічний статус рефлексії в економічній теорії визначається епістемологічним розумінням дослідницької проблеми, значенням культури власного мислення дослідників. Економічна теорія закономірно ґрунтується на рефлексивності, адже безпосередньо спирається на феномен свідомості науковця, його аналітичної роботи із системою категорій і понять. Для теоретика характерним є любов до абстракцій, загальних тверджень і широта думки. При цьому, як це не парадоксально, але побоювання якоїсь невизначеності в думці часто відходить на другий план.

Рефлексія в економічній теорії, що ґрунтується на внутрішній методологічній культурі дослідника, стає особливим джерелом нових знань. Стан рефлексії (аспект саморефлексії) вченого-теоретика визначається його особистісними особливостями і когнітивними уявленнями.

Поряд із такими поняттями, як когнітивність (особлива форма "розшифровування" інформації про економічну дійсність і використання її для вирішення теоретичних проблем і завдань), інтенційність (визначена спрямованість міркувань економіста-теоретика на певний об'єкт дослідження), дискурсивність (специфічна форма наукового спілкування і взаємодії, коли нове знання спирається на дискурсивні способи побудови аргументації, форми актуалізації, способи "синхронізації" в межах обумовленого інформаційного поля), через які проявляється наукова рефлексія, важливою є метафізичність теоретичного усвідомлення економічних процесів і явищ (міркувань).

Методологічні проблеми економічної теорії не можна не розглядати поза метафізичної рефлексії. Під метафізикою в цьому випадку будемо розуміти складову теорії, яка досліджує найбільш фундаментальні питання природи об'єктивної дійсності і в якій особлива увага приділяється найзагальнішим категоріям, їх властивостям і взаємозв'язкам між ними. Метафізика в економіці досліджує найбільш фундаментальні соціально-економічні процеси і явища, фактично ста-

влячи на перше місце модальність основоположних економічних категорій (Macdonald, 2005).

Метафізика економіки як аналітичне дослідження економічних категорій (своєрідний трансцендентний категоріальний аналіз) містить значний евристичний потенціал. У вітчизняному науковому економічному середовищі метафізика все ще має досить сумнівну методологічну репутацію. Водночас її значущість як теоретичної практики є досить вагомою (Лакс, 2016). Інша справа, що внаслідок конкретності економічної діяльності сама економічна теорія повинна бути достатньо конкретною у своїх рефлексіях. Це означає, що метафізичність економічної теорії не може не поєднуватися із раціональністю в побудові наукових конструкцій.

Трансцендентне є важливою складовою метафізичного мислення, адже воно виявляє передумови і межі нашого пізнання, умови об'єктивності знань про економіку. Трансцендентні інтенції є необхідною складовою теоретико-економічного мислення. Трансцендентне є апіорним знанням, яке спрямоване на виявлення умов і меж можливості теоретичного пізнання. Апіорне теоретичне мислення фактично означає переважання метафізичних рефлексій.

Економічні відносини ХХІ століття розширюють можливості метафізичних досліджень предмета економічної теорії. При цьому йдеться, по-перше, про модифікацію існуючих сутнісних відносин; а по-друге, про появу нових економічних форм, які виражаються через нові категорії. Категоріальний аналіз руху наукового пізнання в межах предмета дослідження можна вважати метафізичним аспектом проблеми змісту цього предмета. Відображаючи той чи інший бік об'єкта в логічних категоріях, метафізика рухається в пізнанні науково обґрунтованого категоріального ряду економічної теорії. Метафізика при цьому як класифікує і систематизує категорії, так й формує з їхньою допомогою нові теоретичні конструкції, застосовуючи їх для конкретних досліджень. На метафізичній основі можна реально охопити весь предмет дослідження, ґрунтуючись на системі певних теоретичних зв'язків і взаємозалежностей.

Найзагальнішими трансцендентними економічними категоріями виступають, на наш погляд, вартість і капітал.

Вартість є тим об'єктивним економічним підґрунтям, в якому виникають і формуються процеси і явища в економіці. Економічний світ об'єктивно "виключає" зі своєї системи все, що не має вартості. Вартість – найважливіша властивість економічних благ, що дозволяє здійснювати їх порівняння та ринковий обмін, без чого не може існувати економіка.

Безумовно, вартість, якщо її звичайно не розглядати спрощено лише з позицій маржиналістської концепції або протилежній їй трудової теорії, можна охарактеризувати як надзвичайно складну за своїм змістом економічну категорію (Гриценко, 2005). Наукове метафізичне дослідження вартості як трансцендентної категорії передбачає теоретичний розгляд форм її розвитку і прояву. Трансцендентна сутність

у цьому випадку не означає, що вартість є суто суб'єктивним уявленням дослідника-теоретика, а лише підкреслює її особливе основоположне місце в предметі економічної теорії. Теорія вартості все більше набуває синтетичного характеру, органічно поєднуючи в собі субстанціональну єдність корисності та цінності блага (товару).

Економіка XXI століття закономірно посилює значущість інформаційно-мережевої складової субстанції вартості. При цьому вартість самих мережевих благ передбачає відповідну інформованість її покупців (споживачів) про потенційну корисність цих товарів.

У прикладній економіці використовується цілий ряд конкретних понять (форм), що підкреслюють трансцендентність категорії вартості взагалі – приведена вартість, справедлива вартість, первісна вартість, вартість фірми, залишкова вартість, які вже не мають трансцендентної природи.

Важливе методологічне значення має інша трансцендентна економічна категорія – капітал. Капітал – це зростаючий потік (рух) вартості; вартість, яка здатна продукувати нову вартість, тобто створювати багатство, або приносити дохід. Тобто категорія "капітал" виводиться із категорії "вартість", а не навпаки. При цьому виникає проблема ступеня ризикованості вартісного потоку. Хоча капітал і пов'язаний із кількісними процесами – рухом, зростанням і дохідністю, але його сутність лежить не в кількісній, а в якісній площині.

Економічний світ намагається "виключити" зі своєї системи все, що не проходить процес капіталізації. В інформаційно-мережевій економіці центральною проблемою стає процес перетворення знань у вартість і капітал (Горц, 2010. С. 48–54).

Без розуміння сутності загальної трансцендентної категорії "капітал" взагалі не можна зрозуміти економічний зміст окремих форм капіталу – людського, соціального, інтелектуального, грошового, фінансового, товарного, торговельного та ін. У цьому зв'язку П. Єщенко пише: "Розуміння сутності капіталу як найбільш складного феномена сучасності обумовлено досить системно складною внутрішньою його структурою в сучасних умовах" (Єщенко, 2018). Нові методологічні перспективи дослідження вартості і капіталу важливі в умовах, коли ці категорії в теоретичному плані фактично переживають епістемологічну кризу.

Економічна теорія для розроблення нових методологічних підходів не може не вбирати в себе результати досліджень інших соціальних наук, тобто по суті своїй повинна мати міждисциплінарний характер. Розуміння економіки як органічної складової суспільного розвитку розміщує "економічне" в більш загальний контекст, в якому воно стає предметом міждисциплінарного дослідження. Тим самим вдається максимально наблизити економічну теорію до вирішення прикладних завдань. Міждисциплінарні методи пізнання економіки передбачають запозичення методологічного інструментарію з інших наук (політології, соціології, психології, антропології, культурології та ін.).

Щодо "економічного імперіалізму", то в ньому перекинується більш-менш нормальне співвідношення між методами та підходами

різних соціальних наук, яке обов'язково повинне підтримуватися в будь-якому міждисциплінарному дослідженні. На практиці це, по суті, означає своєрідну експансію економічної науки і типових для неї методологічних засобів і прийомів в суміжні сфери суспільствознавства. В історії економічних вчень це стосується, насамперед, теорії суспільного вибору і теорії людського капіталу, які були розроблені на основі неокласичної парадигми і фактично ігнорували підходи інших соціальних наук, які традиційно займалися дослідженням цих проблем.

Незважаючи на всю позитивність міждисциплінарних методологічних підходів, їх посилення може призводити до появи контрверсійних ідей щодо применшення ролі і значення самої економіки і економічних відносин. Наприклад, висуваються такі поняття, як "постекономічне", "метаекономічне", "дематеріалізація економічних відносин", що нібито відображають процеси, коли "економіка перестає бути економікою загалом". Економічна діяльність людини, на наше переконання, залишатиметься першорядною протягом усього XXI століття, на цій основі будуть утворюватися нові суспільні цінності, які отримуватимуть соціальне та духовне визнання, а не навпаки. І все ж альтернативи методології міждисциплінарних досліджень у XXI столітті немає: надто глибоким і всебічним стає взаємозв'язок і взаємовплив різних сфер суспільного розвитку, дослідження яких неможливе без єдності, цілісності та взаємозалежності методологічних, концептуальних та інституційних можливостей усієї системи соціальних наук.

Актуальною є методологічна проблема демаркації між наукою і ненаукою (про це писав К. Поппер), без вирішення якої неможливо забезпечити обґрунтованість, перевірку і доказовість змісту науки. Науковість теорії виявляється в процесі дискурсу, а також на основі її перевірки емпіричними (фактичними) даними. Йдеться про так званий принцип фальсифікаціонізму. Якщо теорія не фальсифікується фактичними даними, вона вважається науковою і визнаною (що доводиться на основі дискурсу) дослідницьким співтовариством (Popper, 1969. С. 47).

В сучасних умовах на перший план виходить проблема демаркації (розмежування) науки і псевдонауки. Основою дійсних наукових досліджень, на наш погляд, завжди була і є методологічна тріада: "об'єктивна дійсність – неупереджений аналіз – достовірні результати". Псевдонауковість досліджень формує хибний трикутник: "викривлена (фейкова) дійсність – недоброчесність в аналізі – маніпулятивні результати". Як підсумок – викривлення наукових уявлень про економіку, економічні системи та відносини, дезорієнтація суспільства як генерального кінцевого споживача наукових досліджень.

Легкодоступна "інтернетівська" інформація дає можливість псевдонауковцям перетворювати тривалий та важкий процес наукового дослідження у простір наукового нігілізму і плагіаторства. Етика академічної недоброчесності виявилася надзвичайно агресивною, що не може не применшувати суспільну значущість позицій справжніх учених.

Доброчесність тих, хто генерує релевантну наукову інформацію, повинна бути вирішальною і домінантною. Загалом зрозуміло, що насамперед фаховий рівень та академічна доброчесність вчених є надійною основою належної науковості проведення досліджень в економічній теорії. Низький фаховий рівень та академічна недоброчесність – прямий шлях до деградації нашої науки.

Наукове дослідження – це процес об'єктивного пізнання дійсності активним самовизначаючим дослідником, досягнення ним істини. Результати такого дослідження повинні бути оприлюднені й пройти певну процедуру легітимізації (апробації). Кожний економіст-теоретик має свій досвід входження в простір істини. Як вказує В. Тарасевич, нам треба "навчитися визначати міру і відносність цілісної істини, жорсткі умови, передумови і межі, в яких економіко-універсумне знання відповідає тій чи іншій сфері надскладного людинорозмірного об'єкта" (Тарасевич, 2018. С. 97).

Емпіричні знання про економіку дослідник отримує на основі наявної інформації (статистичної, фактичних даних зі ЗМІ та Інтернету, власних спостережень), яка використовується для підвищення об'єктивності наших теоретичних знань. Вчений повинен належним чином осмислювати і категоризувати інформацію, вибудовувати на її основі правильні теоретичні конструкції. Однак, якщо інформація недостовірна або некоректна, встає проблема ілюзорності дослідження, яке не може бути дійсно об'єктивним.

Результати і висновки теоретичних досліджень знаходять свій вираз у публікаціях дослідника. Розвиток світової економічної науки шляхом викладання матеріалів дослідження у формі широких за змістом і великих за обсягом наукових творів (монографій) нині не є характерним і типовим. Наукова значущість монографії дедалі більше втрачає свій сенс: надто багато в ній маловажливих другорядних положень, відходу від основної думки (ідеї) автора. Навпаки, роль наукової статті зростає, але статті – повномаштабної, з чітко побудованою структурою, глибинними підходами автора, компактною за ідеями і точністю думки.

Щодо публікацій українських науковців у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, насамперед Scopus і Web of Science, то вони, безумовно, є важливими. Однак чи стануть ці публікації панацеєю від усіх наших проблем. Щодо цього є сумніви. Ці статті мало хто читає, а цитування стає фактично "бізнесовою" справою або просто домовленістю між авторами ("я-твої, ти-мої").

Гострою проблемою залишається суспільна затребуваність/незатребуваність економічної теорії. Теорія як фундаментальна наука не може бути чисто унітарною, тобто такою, що визначається лише екзогенними цілями. Її основна мета – відкриття нових теоретичних знань, пошук істини. І далеко не завжди це пов'язано із простими прикладними завданнями.

Який внесок може зробити (і чи це взагалі реально) українська економічна теорія в загальносвітову? На що існує суспільний запит, чи

він має місце взагалі стосовно вітчизняної економічної теорії? Вітчизняна наука може бути багата відкриттями і формуванням нових наукових напрямів. Проте очевидним є й той факт, що будь-якого роду "провінційність", тобто звернення тільки до місцевих проблем без урахування загальносвітових наукових трендів – неефективний шлях розвитку української економічної теорії.

Висновки

Економічна теорія не може застигнути на місці, не звертаючи увагу на об'єктивні зміни в технологічному і соціально-економічному середовищі. Оскільки сучасний світ дуже динамічно змінюється, і виникнення нових соціально-економічних процесів і явищ вже сьогодні починає визначати майбутнє, то необхідність перспективних методологічних змін в економічній теорії об'єктивно зростає.

Потенціальні можливості формування нової наукової методології не проявлятимуться доти, поки не з'являться відповідні для цього суспільні умови. Йдеться про суспільну затребуваність нової методології економічної теорії. Якщо така затребуваність відсутня, зусилля лише окремих груп науковців внести якісь методологічні зміни в економічну теорію будуть у кращому випадку подібні лише на зовнішнє косметичне "оновлення" нашої науки.

Сьогодні гостро стоїть завдання освоєння новітніх методологічних норм, теоретичних стандартів, способів концептуалізації і методів дослідження. Саме така системна зміна методології дозволить зв'язати теоретичні перспективи з прикладною логікою наукових досліджень. Йдеться про органічний зв'язок рівнів філософської методології, методології економічної теорії та прикладної методології, що реалізуються в конкретних дослідженнях.

Методологічні проблеми, які поставлені у статті, виділення основних перспективних шляхів їх вирішення, безумовно, потребують подальших досліджень, розгортання теоретичних дискусій на рівні парадигмальних і концептуальних наукових передбачень.

Література

1. Гальчинський А. (2009). Методологія аналізу економічної глобалізації: логіка оновлення. *Економіка України*. № 1. С. 4–18.
2. Горц А. (2010). Нематериальное. Знание, стоимость и капитал. Москва: Изд. дом гос. ун-та и Высшей школы экономики. 208 с.
3. Гриценко А. (2008). Економічна теорія в сучасному світі. *Економіка України*. № 10. С. 40–54.
4. Гриценко А.А. (2005). Развитие форм обмена, стоимости и денег. Киев: Основа. 192 с.
5. Єщенко П. (2018). Пошук нової моделі соціально-економічного розвитку – пріоритетне завдання суспільних наук. *Економічна теорія*. № 4. С. 35–56.
6. Єщенко П.С., Арсеєнко А.Г. (2011). Нова парадигма розвитку економіки – настійливе веління нашого часу. *Економіка і прогнозування*. № 1. С. 28–47.
7. Зайцев Ю.К., Москаленко О.М. (2018). Сучасна політична економія як теоретична основа економічного розвитку суспільства: у 2 кн. Кн. I. Філософсько-методологічні засади архітекτονіки предмета сучасної політичної економії. Київ: КНТЕУ. 397 с.

8. Зверяков М. (2018) Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. *Економіка України*. № 10. С. 10–31.
9. Лакс М. (2016). Метафізика: сучасний вступний курс. Київ: Дух і Літера. 584 с.
10. Макклоски Д. (2012). Риторика этой экономической науки. Философия экономики. Антология. Москва: Изд-во Института Гайдара. С. 399–418.
11. Пікетті Т. (2016). Капітал у XXI столітті. Київ: Наш Формат. 696 с.
12. Поланьї К. (2010) Избранные произведения. Москва: Изд. ДОМ "Территория будущего". 200 с.
13. Родрик Д. (2016). Экономика решает: сила и слабость "мрачной науки". Москва: Изд-во Института Гайдара. 256 с.
14. Сіденко В. (2016). Методологічні засади аналізу глобальних кризових процесів. *Економічна теорія*. № 2. С. 85–99.
15. Тарасевич В.М. (2018). Проблематика істини у світовій економічній науці. *Економіка України*. № 10. С. 88–100.
16. Філіпенко А. (2018). Економічний світ: філософія. *Економічна теорія*. № 3. С. 29–44.
17. Angner E. Angner. (2019). Were all behavioral economists now. *Journal of Economic Methodology*. Vol. 26. № 3. P.195–207.
18. Beinhocker, E. D. (2013). Reflexivity, complexity and the nature of social science. *Journal of Economic Methodology*. Vol. 20. № 2. P. 330–342.
19. Bohm D. (1980) Wholeness and the Implicate Order. London: Rotledge. 284 p.
20. Hausman D. M., McPherson M.S. (2006). Economic Analysis, Moral Philosophy, and Public Policy. Cambridge University Press. 335 p.
21. Macdonald C. (2005). Varieties of things: foundations of contemporary metaphysics. Oxford: Blackwell. 288 p.
22. Popper K. (1969). Science: Conjectures and Refutations. Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge. London: Routledge. P. 33–65.
23. Ross Dm (2014). Philosophy of economics. New York: Palgrave Macmillan. 341 p.
24. Schwab K. (2016). The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum. 198 p.

Надходження до редакції 10.11.2019 р.

References

1. Halchynskyi, A. (2009). Methodology for the analysis of economic globalization: the logic of renewal. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 4–18 [in Ukrainian].
2. Gorc, A. (2010). Intangible. Knowledge, value and capital. Moscow: Izd. dom gos. un-ta i Vyshej shkoly jekonomiki [in Russian].
3. Hrytsenko, A. (2008). Economic theory in the modern world. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 40–54 [in Ukrainian].
4. Hrytsenko, A. (2005). The development of forms of exchange, value and money. Kiev: Osnova [in Russian].
5. Yeshchenko, P. (2018). Search of a new model for socio-economic development – a priority task of social sciences. *Ekon. teor. – Economic theory*, 4, 35–56 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/etet2018.04.035>
6. Yeshchenko, P.S., Arseienko, A.H. (2011). A new paradigm of economic development – the imperative of our time. *Ekon. Prognozuvannv – Economy and forecasting*, 1, 28–47 [in Ukrainian].
7. Zaitsev, Yu.K., Moskalenko, O.M. (2018). Contemporary Political Economy as the Theoretical Basis for Economic Development of Society Book. I. Philosophi-

cal and methodological foundations of the architecture of the subject of modern political economy. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].

8. Zvieriakov, M. (2018). Theoretical paradigm for sustainable development and Ukrainian realities. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 10-31 [in Ukrainian].

9. Laks, M. (2016). *Metaphysics: A Modern Introductory Course*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].

10. McCloskey, D. (2012). The rhetoric of this economic science. *Philosophy of Economics*. Anthology. Moscow: Izd-vo Instituta Gajdara [in Russian].

11. Piketty, T. (2016). *Capital in the twenty-first century*. Kyiv: Nash Format [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.4159/9780674982918>

12. Polanyi, K. (2010). *Selected works*. Moscow: Izd. dom "Territorija budushhego" [in Russian].

13. Rodrick, D. (2016). Economics decides: the strength and weakness of "dark science". Moscow: Izd-vo Instituta Gajdara [in Russian].

14. Sidenko, V. (2016). Methodological principles of the analysis of global crisis processes. *Ekon. teor. – Economic theory*, 2, 85-99 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/etet2016.02.085>

15. Tarasevych, V.M. (2018). The Problems of Truth in World Economic Science. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 88-100 [in Ukrainian].

16. Filipenko, A. (2018). Economic world: philosophy. *Ekon. teor. – Economic theory*, 3, 29-44 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/etet2018.03.029>

17. Angner, E. (2019). Were all behavioral economists now. *Journal of Economic Methodology*, 26: 3, 195-207. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2019.1625210>

18. Beinhocker, E. D. (2013). Reflexivity, complexity and the nature of social science. *Journal of Economic Methodology*, 20: 2, 330-342. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2013.859403>

19. Bohm, D. (1980) *Wholeness and the Implicate Order*. London: Routledge.

20. Hausman, D. M., McPherson M. S. (2006). *Economic Analysis, Moral Philosophy, and Public Policy*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511754289>

21. Macdonald, C. (2005). *Varieties of things: foundations of contemporary metaphysics*. Oxford: Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9780470775684>

22. Popper, K. (1969). *Science: Conjectures and Refutations. Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*. London: Routledge.

23. Ross, Dm (2014). *Philosophy of economics*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137318756>

24. Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum.